

'Wat een huzaar kan doen blozen'
Nieuw onderzoek naar homoseksualiteit en de
Nederlandse bezettingstijd

voordracht voor het Genius Netwerk Gay Professionals

locatie: NIOD, Amsterdam

datum: 27 november 2004

door Anna Tijsseling

Drs Anna C.M. Tijsseling
IISG – Cruquiusweg 31
1019 AT Amsterdam
+31-20-6685866
ati@iisg.nl

Dames en heren,

Hartelijk welkom en dank voor de uitnodiging om voor u te mogen spreken over het thema dat vandaag centraal staat: homoseksualiteit en de Tweede Wereldoorlog. Allereerst wil ik u een beeldfragment laten zien uit de documentaire 'Paragraaf 175' gemaakt door Rob Epstein en Jeffrey Friedman in 1999. In deze documentaire worden tien homoseksuelen, onder wie één lesbische vrouw genaamd Annette Eick, geïnterviewd over hun ervaringen gedurende de Tweede Wereldoorlog. Met het oog op de tijd wil ik één interview uit deze documentaire behandelen. Ik kies daarbij voor het verhaal van Heinz F. Een man die tot aan 1999 zijn mond heeft gehouden over zijn oorlogservaringen en nu voor het eerst spreekt.

[Beeldfragment Epstein]

Zoals gezegd, vertelt Heinz F. in dit interview met Epstein en Friedman voor de eerste keer uitgebreid over zijn oorlogsherinneringen. Hij wordt in 1935 gearresteerd door de lokale politie. Zijn naam is genoemd door een vriend van hem die onder druk van de politie namen van andere homoseksuelen noemde. Zonder vorm van proces wordt Heinz F. naar Dachau gestuurd. Als hij terugkomt van dat kamp, volgt een serie aan arrestaties en gevangenneming. Hij vertelt in deze documentaire hoe hij in de val wordt gelokt door een man en een vrouw. De man spreekt hem aan, en alhoewel hij het gevoel heeft in de gaten te worden gehouden door een vrouw, laat hij zich meevoeren in de struiken. De man blijkt politieagent: "Sie sind verhaftet." Uiteindelijk brengt hij achtereenhalf jaar door in concentratiekampen, waaronder Buchenwald. Het kost hem moeite om te praten over deze ervaringen. Als hij het lot van talloze andere homoseksuelen aantipt, huilt hij en valt stil. Gevraagd of hij ooit over zijn ervaringen heeft gesproken, ontkent hij. Met zijn moeder wilde hij niet praten en met zijn vader heeft hij dat nooit gedaan. In zijn omgeving werd het oprakelen van de Tweede Wereldoorlog niet op prijs gesteld. Als hij al een poging deed, werd deze direct getorpedeerd. Niemand wilde aan de oorlog herinnerd worden.

Er wordt wel beweerd dat ook in Nederland oorlogservaringen in de jaren vijftig werden doodgezwegen. Onlangs hield de directeur van het NIOD, Hans Blom, een voordracht¹ waarin hij dit beeld nuanceerde. Blom meent dat het niet is vol te houden dat de jaren vijftig een fase van stilte en zwijgen is geweest.

Elk jaar is 4 mei een plechtig moment.

In 1956 wordt het Nationaal Monument op de Dam onthuld.

Publicaties over de oorlog krijgen veel aandacht.

---

¹ Lezing Hans Blom (13.10.2004) ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van de Stichting 1940-1945. Zie: <http://www.niod.nl/actueel/start.asp>

Het is de vraag of die stilte en dat zwijgen wel hebben gegolden voor de homoseksuele vervolgingsslachtoffers van de bezettingstijd. We zien die stilte terug in het verhaal van Heinz F. Maar dat zwijgen zien we ook terug als er in de jaren zeventig spreekkoren ontstaan die de aandacht richten op het verleden van homoseksuele vervolgingsslachtoffers. Juist omdat die jaren zeventig en de toename in aandacht voor slachtoffers van belang zijn als een stuk meta-geschiedenis bij mijn project, wil ik wat uitvoeriger stil staan bij deze ontwikkeling. Hoe is er op dit thema van homoseksualiteit en het bezettingsverleden in de loop der jaren gereageerd? En als we kijken naar de geschiedschrijving op dit gebied, waarom is nieuw onderzoek naar homoseksualiteit en de bezettingstijd gewenst?

Om die vragen te beantwoorden wil ik terug naar de Auschwitz-herdenking van 1968. Bij deze gelegenheid vraagt dichter en journalist Ed Hoornik aandacht voor de discrepantie tussen regelingen voor verzetsstrijders en vervolgingsslachtoffers. Voor de verzetstrijders bestaat er sinds 1947 een goede pensioenwet, terwijl er voor de vervolgdgen, die deels in concentratiekampen verbleven, geen regeling is.²

Het vragen van aandacht voor verschillende groepen vervolgingsslachtoffers krijgt gevolg, ook op homoseksueel gebied. Deze ontwikkeling hoort wellicht bij de tijdsgeest van de jaren zestig en zeventig. Het is de tijd waarin er afscheidingsbewegingen van het COC ontstaan, zoals de Federatie Studenten Werkgroepen Homoseksualiteit (FSWH) die wil 'integreren via confronteren.' Werkgroepen gaan onder andere met danspelotons de publieke kroegen in en willen niet langer opgesloten zitten in de sociëteiten van het COC. De Amsterdamse tak is wellicht het meest relevant in dit verhaal. Deze heeft het meest naam gemaakt door haar actiegerichtheid. Op vier mei 1970 doen twee vertegenwoordigers van de Amsterdamse Jongeren Actie Groep Homoseksualiteit (AJAH) een poging om een krans te leggen ter nagedachtenis aan de homoseksuele vervolgingsslachtoffers tijdens de nationale herdenking bij het monument op de Dam in Amsterdam. Voordat de twee jongemannen ook maar in de buurt van het monument komen, worden ze hardhandig van het terrein verwijderd door de politie.³

Het Polygoon Hollands Nieuws neemt deze gebeurtenis mee in een filmpje over deze 25^e dodenherdenking en bevrijdingsdag.⁴ In dit filmpje staat de vraag 'Hoe is het nu?' centraal. Het nieuwsitem is opgebouwd uit tegenstellingen. Beelden uit de bezettingstijd en van de bevrijding worden afgezet tegen beelden uit de late jaren zestig en 1970. Ook het commentaar van Philip Bloemendaal onderstreept de tegenstelling tussen 1970 en de bezetting. Vrijheid staat tegenover bezetting. Parlementaire democratie tegenover dictatuur. De Nederlandse spoorwegen

---

² A.J. van der Leeuw (1993) *Twintig jaar WUV*

³ Judith Schuyf, (2003) *Levenslang Tiemon Hofman, vervolgd homoseksueel en avonturier* (Amsterdam), p. 121ff

⁴ Polygoon Hollands Nieuws (04-05-1970; 05-05-1970) *Herdenking slachtoffers Tweede Wereldoorlog in Amsterdam en Westerbork en Bevrijdingsfestiviteiten door het hele land*

net na de bevrijding in vergelijking tot de situatie op het spoor in 1970. Kort nadat Philip Bloemendaal stelt dat niemand dacht dat vrijheid ooit weer mogelijk zou zijn, beschrijft hij de zojuist genoemde situatie gedurende de dodenherdenking van 1970 te Amsterdam:

“Twee jongemannen die de nagedachtenis wilden eren van de in concentratiekampen omgekomen homofielen werden op buitengewoon hardhandige manier uit de buurt van het monument gehouden. Bij de gemeentelijke herdenking diezelfde avond hebben zij de krans echter alsnog bij het monument kunnen plaatsen.”⁵

Het commentaar stelt niet neutraal vast dat de jongemannen van de Dam worden verwijderd. Bloemendaal wijst op de hardhandigheid waarmee dit gebeurt. De vaststelling dat de jongens diezelfde avond alsnog de kans krijgen om de omgekomen homoseksuelen te herdenken, kan op meerdere manieren worden geïnterpreteerd.⁶ Duidelijk is wel dat die tweede kans voor de homokrans niet verwijst naar een schending van de vrijheid om oorlogsslachtoffers te herdenken. Eerder als een geruststelling dat het toch nog goed komt met de krans van de jongemannen. Het is fascinerend dat het Polygoon Hollands Nieuws dit voorval documenteert en uitzendt. Het werpt in ieder geval de vraag op of het verwijderen van de jongens in de ogen van het Polygoon journaal niet op gespannen voet staat met het tijdsbeeld dat dit item van 1970 wil laten zien over ‘vrijheid,’ de rode draad in de film.

Judith Schuyf heeft overigens in haar biografie over Tiemon Hofman uitgezocht dat die kranslegging later op de avond niet heeft plaatsgevonden. De jongens werden gearresteerd en de krans werd vernietigd. Ook het jaar daarop mocht er geen krans worden gelegd. Ditmaal omdat de krans niet officieel stond geregistreerd.⁷

Tiemon Hofman was de eerste die erkend werd door de Nederlandse regering als iemand die vervolgd werd vanwege zijn homoseksuele geaardheid.

Ik hecht er waarde aan te vermelden dat commotie rondom de herdenking van homoseksuele vervolgingsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog niet een typisch Nederlands fenomeen is. Kijk naar Frankrijk in 1985. Zes jongeren proberen een ceremonie ter herdenking van de homoseksuele slachtoffers in het concentratiekamp Struthof te organiseren. Familieleden van andere gevangenen uit dit kamp worden boos. Officiële woordvoerders van het museum bij dit voormalige kamp stellen zich op aan de zijde van de familieleden. homoseksuelen behoren niet dezelfde eer te krijgen als verzetsstrijders. Of neem Israël in 1994. Een herdenkingsdemonstratie ter nagedachtenis aan homoseksuele slachtoffers in Yad Vashem, het Israëliëse Holocaust Herdenkingcentrum leidde tot massale tegendemonstraties. Tegen-demonstranten onderbraken

---

⁵ Polygoon Hollands Nieuws (1970)

⁶ Zie ook: Hekma, 2002: p. 32

⁷ Schuyf, (2003), p. 121

de ceremonie en schreeuwden naar de demonstranten. Ook hier vond men de herdenking van homoseksuele slachtoffers ongepast.⁸

Terug naar de Nederlandse context. Door de discussies eind jaren zestig komt er verandering in de situatie van discrepantie tussen oorlogsslachtoffers en oorlogshelden. In 1972 wordt de zogenaamde Wet Uitkering Vervolgingslachtoffers (WUV) ingesteld. Deze wet blijkt allerm minst 'inclusief.' De erkenning van diegenen die op grond van homoseksualiteit zijn vervolgd komt pas later. 1986 en 1990 zijn hierbij markeringspunten. In 1986 werd de WUV uitgebreid met homoseksualiteit als vervolgingsgrond. In 1990 werd de zojuist genoemde Tiemon Hofman – als eerste – erkend als vervolgd op grond van homoseksualiteit.⁹

De jaren tussen 1972 en 1986, het eerste markeringspunt, zijn rumoerig op het gebied van homoseksuele belangen. In de strijd om erkenning van het vervolgingsverleden van homoseksuelen in Nederland onderscheidt Judith Schuyf twee perioden. De eerste periode, van 1974 tot 1984, gaat vooral om het vergaren van gegevens. Men gaat op zoek naar bewijs van die vervolging, op zoek naar namen. De tweede periode van 1984 tot 1986 wordt gekenmerkt door de politieke strijd in de Tweede Kamer die ontaardt in een welles-nietes-spel, aldus Schuyf.¹⁰ Staatssecretaris Van der Reijden wil van de discussie af en geeft opdracht tot het formuleren van een antwoord op de vraag of homoseksuelen vervolgd zijn gedurende de bezetting. Voordat Yvonne Scherf, de historicus die het rapport in opdracht van de regering zou schrijven, in 1987 tot de conclusie kwam dat homoseksuelen niet vervolgd zijn, moest de staatssecretaris in 1986 al buigen voor de wil van de gehele Tweede Kamer. Motie Worrel (PvdA), de motie die een uitbreiding van de WUV met homoseksualiteit als vervolgingsgrond eiste, werd aangenomen en uitgevoerd. Schuyf heeft het handjevol aanvragen dat werd ingediend bestudeerd en heeft laten zien dat deze aanvragen zeer beperkt worden toegekend.¹¹

Mijn promotiestudie maakt onderdeel uit van deze historische ontwikkelingen. Voordat ik in ga op de specifieke aanleiding voor het project 'Rechtsherstel aan homoseksuele

---

⁸ De Telegraaf (1985) *Ruzie over homokampdoden*., De Volkskrant (1994) *Homo's uitgejouwd bij herdenking in Israël*.

⁹ Judith Schuyf (2003)

¹⁰ Schuyf, (2003)., p. 138

¹¹ Zie: Schuyf, (2003)., p. 129-133; . Schuyf presenteert vier gevalstudies van aanvragen door homoseksuele vervolgingslachtoffers. Ze worden allen, op grond van verschillende redenen, niet ontvankelijk verklaard. In het eerste geval was homoseksualiteit nog geen officiële grond voor de uitgifte van een WUV-uitkering ten tijde van de aanvraag. In het tweede geval wordt gesteld dat de betrokkene, Van der Toorn, nooit een aanvraag heeft gedaan. In het derde geval wordt aangenomen dat de aanvrager een relatie met een Duits soldaat onderhield. In het laatste geval van Dick Monster, werd de uitkering niet toegekend omdat hij niet direct bij zijn aanvraag heeft vermeld dat hij op basis van zijn homoseksualiteit vervolgd is.

vervolgingslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog' wil ik u het genoemde Polygoon fragment niet onthouden.

[Beeldfragment Polygoon]

Een aardig staaltje verslaggeving uit de jaren zeventig.

Zoals gezegd: mijn promotieproject maakt deel uit van deze strijd om aandacht voor vervolgingslachtoffers. Het kabinet concludeerde aan het eind van de vorige eeuw dat de Nederlandse regering soms 'formalistisch, bureaucratisch en kil' heeft gereageerd op de problematiek van vervolgingslachtoffers.¹² Ondanks de invoering en uitbreiding van de eerder genoemde Wet Uitkeringen Vervolgingslachtoffers, concludeerde de regering dat aan sommige groepen vervolgingslachtoffers onvoldoende tegemoet is gekomen. Vandaar dat de regering middelen voor 'individuele uitkeringen, collectieve doelen en historisch onderzoek' ter beschikking stelde aan de joodse gemeenschap, de Sinti en Roma en de Indische gemeenschap.¹³ Later werden ook homoseksuelen, Jehova-getuigen, politieke gevangenen en verzetsdeelnemers gesignaleerd als vergeten groepen.

De bedoeling van dit project over homoseksuelen en de bezettingstijd is en ik citeer het rapport van de Commissie Rechtsherstel homoseksuelen Tweede Wereldoorlog, 'leemtes in de geschiedschrijving in te vullen.'¹⁴

Als we kijken naar de geschiedschrijving op het gebied van homoseksualiteit en de Nederlandse bezettingstijd dan kan ik met een gerust gevoel concluderen dat ik kan voortbouwen op het werk dat met name de historici Pieter Koenders en Judith Schuyf hebben verzet. Schuyf schreef de eerder aangehaalde biografie over Hofman. Koenders schreef een encyclopedisch werk getiteld *Tussen christelijk réveil en seksuele revolutie*.

Het werk van Koenders concentreert zich op de invloed van christelijke pressiegroepen op het Nederlandse overheidsbeleid op het gebied van de zedelijkheid. Hij inventariseert het zogenaamde 'zedelijke voogdijcomplex' en bestudeert dit in relatie tot de positie van homoseksuelen in Nederland. Daarbij heeft hij uitdrukkelijke aandacht voor de Nederlandse bezettingsperiode. Schuyf plaatst het levensverhaal van Tiemon Hofman in de historische context waarbij ze ook de besproken strijd voor erkenning van het vervolgingsverleden van homoseksuelen meeneemt.

---

¹² Commissie Rechtsherstel homoseksuelen Tweede Wereldoorlog, (2002) *Advies van december 2002 uitgebracht aan de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.*, p. 4

¹³ *ibid.*

¹⁴ *ibid.*

De vragen die in de uitnodiging voor deze bijeenkomst worden gesteld over de geschiedenis van homoseksuelen en de Nederlandse bezettingstijd kunnen ten dele op basis van hun werk worden beantwoord. De gemakkelijkste vraag om te beantwoorden is de vraag naar verschillen tussen de bestaande Nederlandse wetgeving en de Duitse wetgeving gedurende de bezettingstijd.

Die verschillen bestaan inderdaad. De Nederlandse overheid stelde vanaf 1911 homoseksuele handelingen tussen personen van hetzelfde geslacht, let wel mannen *en* vrouwen, waar het handelingen tussen een meerder- en minderjarige betrof, strafbaar. De vergelijkbare strafparagraaf 175 in het Duitse Wetboek van Strafrecht is in twee opzichten enger en in één opzicht ruimer dan de Nederlandse variant uit 1911. Paragraaf 175 gold voor handelingen tussen mannen en dus niet voor vrouwen.¹⁵ Daarbij stelde de paragraaf alleen 'beischlafähnliche' handelingen strafbaar. De handeling moest op de heteroseksuele bijslaap lijken in die zin dat een geslachtsdeel in een lichaamsholte moest zijn gebracht. U begrijpt dat het onmogelijk is om op basis van deze formulering homoseksuele handelingen tussen vrouwen te vervolgen. Wat de leeftijdsriteria betreft, was de Duitse strafparagraaf ruimer dan het Nederlandse artikel 248bis. Alleen jongens beneden de veertien jaar werden strafrechtelijk vervolgd omdat deze strafrechtelijk als onmondig werden beschouwd.¹⁶

Een van de dominante argumenten om artikel 248bis Wetboek van Strafrecht (WvS) in te voeren was het beschermen van de jeugd tegen de verleiding door meerderjarige personen van hetzelfde geslacht. Daarom werd een minderjarige in Nederland niet strafbaar gesteld.

Met Verordening 81/40, die nauwelijks drie maanden na de aankomst van Rijkscommissaris Seyss-Inquart in Nederland werd ingevoerd, werd de Nederlandse wetgeving gelijkgetrokken met de Duitse. Seksuele handelingen tussen alle mannen kwam strafbaar te staan. Met andere woorden: gedurende de Duitse bezetting waren ook handelingen tussen meerderjarige mannen strafbaar.¹⁷

Nieuw was tevens dat minderjarigen strafbaar werden gesteld voor seksuele contacten met personen van hetzelfde geslacht.¹⁸ Verordening 81/40 repte met geen woord over handelingen tussen vrouwen. Dit cruciale verschil wordt wel opgemerkt door Judith Schuyf in haar proefschrift *Een stilzwijgende samenzwering. Lesbische vrouwen in Nederland, 1920-1970* van 1995. Daar waar Koenders de Duitse verordening behandelt, wordt dit opmerkelijk genoeg niet gesignaleerd.¹⁹

---

¹⁵ In Duitsland is er overigens wel over gediscussieerd om homoseksuele handelingen tussen vrouwen strafbaar te stellen. Uiteindelijk is besloten om vrouwelijke homoseksualiteit geen strafparagraaf op te nemen in het Duitse Wetboek van Strafrecht. Zie: Tracy Matsysik (2004) 'The 'female homosexual' and the criminal code in fin de siècle Germany,' in *Journal of the history of sexuality* Vol. 13 No. 1, pp. 26-48

¹⁶ Koenders (1996), p. 328

¹⁷ Koenders (1996), pp. 385ff

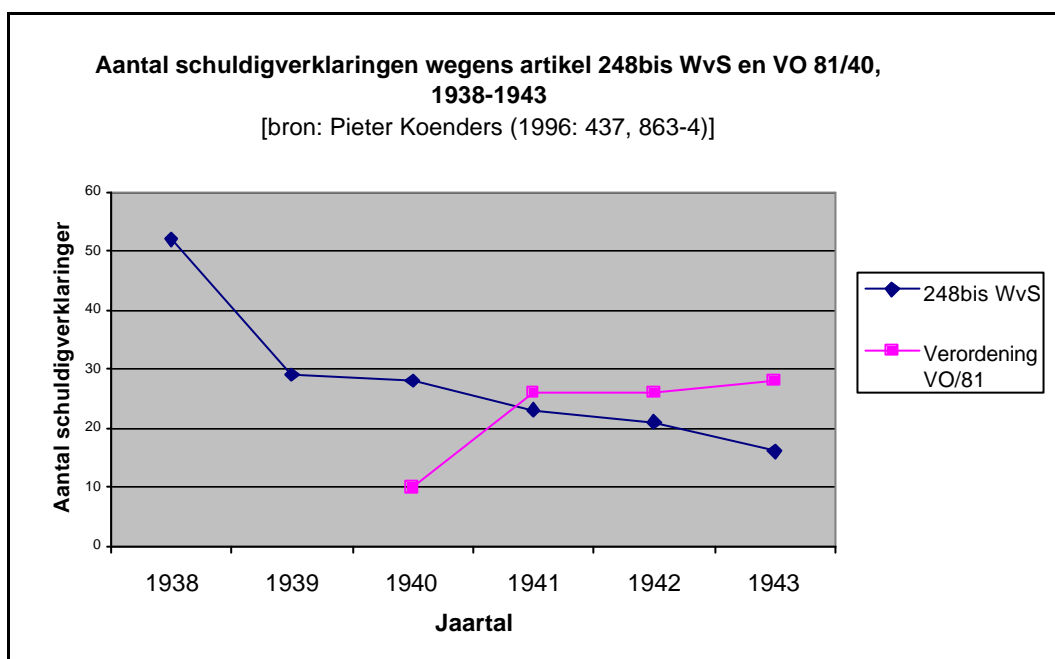
¹⁸ Koenders, p. 43

¹⁹ Judith Schuyf (1995) *Een stilzwijgende samenzwering lesbische vrouwen in Nederland, 1920-1970* (Amsterdam), pp. 102-110

Belangrijk is tenslotte het verschil in strafmaat. De maximum strafmaat in Verordening 81/40 lag op tien jaar, terwijl die in artikel 248bis WvS op vier jaar lag.²⁰

De vraag hoeveel Nederlanders er op grond van hun homoseksualiteit in een concentratiekamp of gevangenis hebben gezeten is al aanzienlijk lastiger te beantwoorden op basis van de literatuur.

Koenders heeft vooral de gegevens uit de criminele statistieken van het CBS vergaard. Op basis daarvan komt hij tot de volgende resultaten die ik voor het gemak in een tweetal grafieken heb verwerkt. In de eerste grafiek heb ik het aantal zaken dat tot een schuldigverklaring heeft geleid opgenomen.

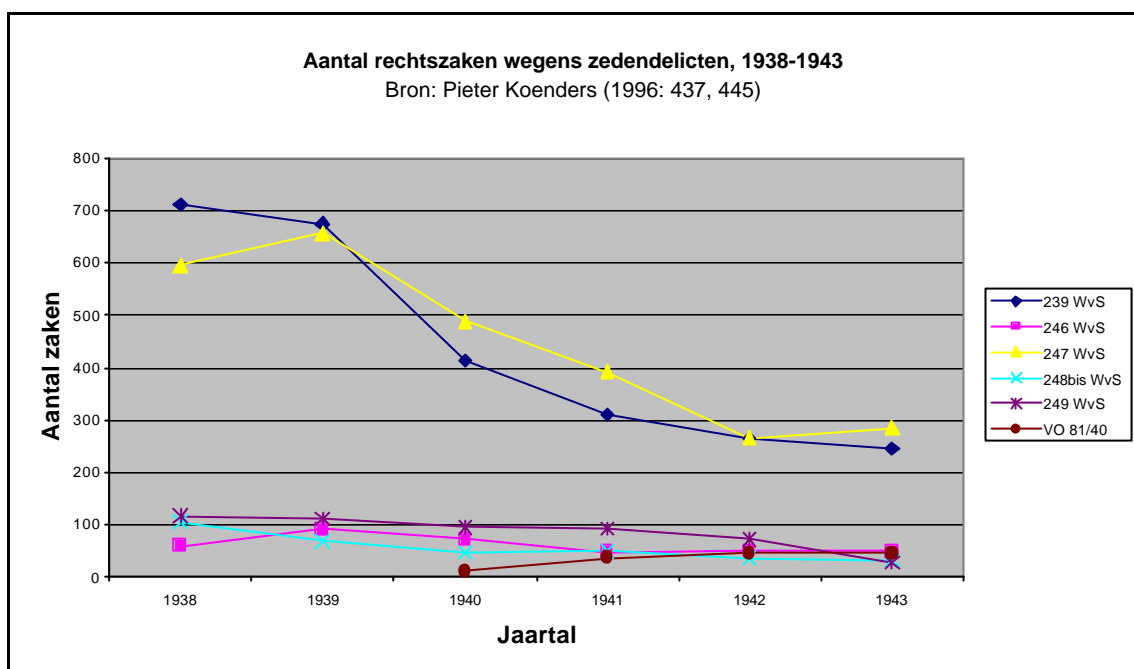
Grafiek 1. Jaarlijks aantal schuldigverklaringen op grond van artikel 248bis WvS en VO 81/40, 1938-1943

Het aantal schuldigverklaringen ligt ver onder het totaal aantal rechtbankzaken op basis van artikel 248bis WvS en VO 81/40. In de volgende grafiek presenteer ik de statistische gegevens die Pieter Koenders heeft verzameld over het aantal rechtszaken wegens zedendelicten.

Voor wat betreft artikel 248bis WvS worden er in 1938 105 rechtszaken aangespannen, waarvan er 52 leiden tot een schuldigverklaring. In 1939 leiden 29 van de 69 zaken tot een schuldigverklaring. In 1940 komt het bij 28 van de 47 zaken tot een veroordeling. In 1941 geldt dat voor 23 van de 49 zaken. In 1942 gaat het om 21 van de 36 zaken. Tenslotte worden er in 1943 16 van de 32 zaken op basis van artikel 248bis WvS schuldig verklaard. Percentueel schommelt het aantal schuldigverklaringen jaarlijks tussen de 42 en 60 procent.

²⁰ Koenders (1996), p. 387

Als we kijken naar veroordelingen op basis van verordening 81/40, dan zien we een ander beeld. Hier leiden, in 1940, 10 van de 11 zaken tot een veroordeling. In 1941 26 van de 36. In 1942 leiden de rechtszaken op basis van VO 81/40 verhoudingsgewijs het minst tot veroordelingen, namelijk 26 van de 46. Tenslotte, leiden 28 van de 45 zaken tot een veroordeling in 1943. De percentuele schommelingen in veroordelingen wisselen tussen de 56 en 90 procent.

Grafiek 2. Aantal rechtszaken wegens zedendelicten, 1938-1943²¹

Koenders geeft zelf aan dat deze gegevens onvolledig zijn voor wat betreft de bezettingstijd: gegevens uit 1944 en 1945 ontbreken. Daarbij stelt hij dat de cijfers in de *Criminele Statistiek* van het CBS slechts een beperkte weergave geven van het totaal aantal veroordelingen op grond van de Duitse verordening.²² Koenders stelt dat een aantal VO 81/40 zaken zijn ondergebracht in rubrieken die ook vóór de bezetting werden gebruikt, zoals 239, 246, 247, 248bis en 249 WvS.²³ Hij wijst vervolgens op de afname van het aantal zedenzaken gedurende de bezettingsperiode in vergelijking tot de voorgaande jaren (zie: grafiek 2.)

Het CBS verklaarde deze afname in 1946 door te wijzen op omstandigheden waardoor deze delicten in verhouding minder werden ontdekt of vervolgd. Koenders heeft geen onderzoek gedaan naar de vraag of er meer of minder zedenzaken werden opgelegd in de bezettingstijd dan

²¹ Artikel 239 WvS heeft betrekking op de schennis van de openbare orde; artikel 246 WvS stelt het dwingen tot het plegen of dulden van ontuchtige handelingen strafbaar; artikel 247 WvS stelt seksuele handelingen met bewusteloze, lichamelijke onmachtige, gebrekkige geestelijke ontwikkeling die hun wil niet kenbaar kunnen maken of geen weerstand kunnen bieden en tevens seksuele handelingen met personen beneden de leeftijd van zestien jaar strafbaar; artikel 249 WvS stelt seksuele handelingen met personen die in een afhankelijke positie (leerling, patiënt, student, ondergeschikte, etc.) verkeert strafbaar.

²² Koenders (1996), pp. 438, 445-6

²³ Koenders (1996), p. 445; zie ook: Schuyf (2003), pp. 47-48

in andere jaren. Wel neemt hij aan dat politie en justitie meerdere zaken niet voor de rechter brachten om verdachten te beschermen op basis van een rapport van de Maastrichtse politie uit februari 1946.²⁴ Koenders wijst voorts op een stijging van het aantal rechtszaken op basis van 248bis WvS tot vooroorlogs niveau in 1946 – te weten: 67 zaken die tot 29 veroordelingen leidden – en een explosieve groei naar 215 en 235 zaken in respectievelijk 1948 en 1949. Een verklaring voor deze toename heeft Koenders niet. Hij wijst op de mogelijkheid dat de politie weer meer tijd kreeg voor dit soort zaken toen het politieke zuiveringswerk werd stopgezet en distributiebepalingen werden afgeschaft.²⁵

Voor wat betreft homoseksuelen die gedurende de bezettingstijd vanwege hun homoseksualiteit in kampen terecht kwamen, zijn er in elk geval gegevens over één homoseksuele man uit Maastricht die als ‘asociaal’ in kamp Erica te Ommen terecht kwam. Ook hier stuiten we op problemen omtrent bronmateriaal. Niet alleen werd de situatie in Nederland in de loop van 1944 steeds chaotischer waardoor er mensen zonder vorm van proces of administratie in kampen terecht zijn gekomen; ook hadden de Duitsers belang bij het vernietigen van archiefmateriaal in 1945.²⁶ Wel wordt aangenomen dat Nederlandse homoseksuelen in ieder geval niet met een roze driehoek in Duitse concentratiekampen terecht zijn gekomen. Terwijl Duitse gevangenen nauwgezet werden gecategoriseerd, kregen Nederlandse gevangenen veelal de ‘H’ van Holland mee.²⁷

Koenders komt ook tot meer algemene uitspraken over Nederlandse homoseksuelen gedurende de bezettingstijd. Hij merkt daarbij op dat het soms lastig is om vervolgers van vervolgers te onderscheiden. Onder degenen die in verband met homoseksualiteit werden vervolgd zaten namelijk ook mensen die direct of indirect, al dan niet uit overtuiging, verbonden waren met het nationaal-socialistische regime. Analooq hieraan tipt Koenders de kwestie van de ‘moffenhoeren’ aan. Uit de interviews die hij heeft gedaan met getuigen zou blijken dat het aantal mannen dat homoseksuele contacten onderhield met Duitse militairen niet gering was. Deze getuigen benaderden die contacten niet volgens een ‘goed’ of ‘fout’ schema, maar benadrukte de lotsverbondenheid tegen de heteroseksuele buitenwereld. In de behandeling van dit gegeven stelt Koenders een vraag die in principe niet eigen is aan geschiedschrijving:

“De vraag dringt zich op in hoeverre een samenleving loyaliteit mag eisen van een bevolkingsgroep die ze zelf uitstoot. (...) In dit licht zijn niet de contacten van Nederlanders met Duitsers verwonderlijk, maar het feit dat er homoseksuelen waren die hun leven op het spel wilden zetten voor een samenleving die hen uitkotste, zoals

---

²⁴ Koenders (1996), p. 446

²⁵ Koenders (1996), p. 829

²⁶ Koenders (1996), p. 427-430; Schuyf (2003), pp. 47-49

²⁷ Schuyf (2003), p. 49

bijvoorbeeld de door de nazi's geëxecuteerde verzetsstrijders Han Stijkel, Carel Pekelharing, Sjoerd Bakker en Willem Arondéus.”²⁸

Koenders doet hiermee een normatieve uitspraak over het homoseksuele handelen van Nederlandse en Duitse mannen gedurende de bezettingstijd. Tevens vooronderstelt Koenders dat homoseksuelen vooreerst homoseksueel waren en daarna pas bijvoorbeeld inwoner van een land of aanhanger van een politieke partij of ideologie. Op die manier benadert Koenders wat mij betreft 'homoseksualiteit' als een constante in plaats van een variabele. Daarin zal ik afwijken van het werk van Koenders. Ik wil het begrip 'homoseksualiteit' historiseren en daarvoor is een studie naar de wijze waarop wordt omgegaan met homoseksualiteit een vraag.

De 'leemte' die door de Commissie Rechtsherstel werd gesignaleerd zou ik dus kunnen vullen, in aanvulling op deze werken, door een meer systematische bestudering van vervolgingsgevallen te hanteren in vergelijking tot Schuyf's biografie en op een meer alledaags niveau te werken dan het onderzoeksniveau in Koenders' werk die zich vooral heeft gericht op de geschiedenis van officiële instellingen.

Voordat je met het vullen van leemtes kunt beginnen, moet je je afvragen welke leemtes gevuld dienen te worden. Met dit soort onderwerpen loop je de kans om speelbal te raken van gepolitiseerde versies van deze geschiedenis. Collectieve herinneringen aan het verleden zijn ook slagvelden van het heden.²⁹ In dat kader heb ik de oorspronkelijke onderzoeksopdracht uitgebreid. Mijn opdracht hield een inventarisatie van strafzaken tegen homoseksuelen tijdens en na de bezettingstijd in. Aangezien ik een uitspraak wil kunnen doen over de mate waarin de aanwezigheid van de Duitsers van invloed is geweest op de positie van homoseksuelen in Nederland, *moet* ik ook kijken naar de positie van homoseksuelen in de vooroorlogse periode. Hoe kun je vaststellen in hoeverre de bezetting door de Duitsers heeft uitgemaakt voor de vervolging van homoseksuelen als je niet weet hoeveel rechtszaken er tegen homoseksuelen zijn gevoerd in de vooroorlogse periode? Daarom heb ik mijn opdracht ruimer opgevat qua tijdsafbakening.

Mijn studie gaat dus over zaken tegen homoseksuele zedendelicten voor, tijdens en na de bezetting. Wat betreft dit onderzoek richt ik mij niet alleen op het aantal rechtszaken, maar vooral ook op de kwalitatieve aspecten van die rechtszaken. Veranderde de aard van de sanctie op homoseksuele overtredingen gedurende de periode van onderzoek? Veranderde de zwaarte en lengte van straffen? Werden er minder, meer of evenveel rechtszaken tegen homoseksuelen geseponneerd? Welke rechters deelden de zwaarste en welke de lichtste straffen uit?

---

²⁸ Schuyf (2003), p. 841-2

²⁹ The New York Times (29-01-1955) geciteerd in: Dick van Galen Last (16-04-2004) *The Second World War Revisited. New perspectives on the eve of the 21st century? Literature 1995-2001*

Voorts wil ik dit onderzoek plaatsen in een onderzoek naar *de relatie* tussen repressie, vervolging en handelingsmogelijkheden voor homoseksuelen. Het is niet uitgesloten dat een intensiever repressie- en vervolgingsbeleid leidt tot meer handelingsruimte en handelingsmogelijkheden. De oprichting van de voorloper van het COC, het Nederlandsch Wetenschappelijk Humanitair Kommittee door Jonkheer Jacob Schorer, is bijvoorbeeld een direct gevolg van de invoering van het strafwetsartikel 248bis in 1911. Schorer bestreed dit artikel te vuur en te zwaard. Het is misschien aardig om te vermelden dat Theo van der Meer op dit moment een biografie van Jacob Schorer voltooit in het kader van rechtsherstel van homoseksuelen na de Tweede Wereldoorlog.

Schorer maakte zich onder andere kwaad over artikel 248bis omdat het een rechtsongelijke aanpak van hetero- en homoseksuele ontucht tussen meerder- en minderjarigen introduceerde. Daar waar voorheen deze vorm van ontucht voor beide groepen viel onder artikel 247, waarbij de leeftijdsgrens op 16 jaar werd gesteld; veranderde met artikel 248bis de leeftijd waarop seks werd toegestaan tussen homoseksuelen van 16 naar 21 jaar.

Een ander voorbeeld van toegenomen ruimte voor *agency*, zoals handelingsruimte en handelingsmogelijkheden in de sociale geschiedenis worden genoemd, vinden we terug in een interview met de acteur Jaap Hoogstra in 1995. Gevraagd naar zijn oorlogservaringen, antwoordt hij – en ik citeer:

“Dat was Sperrtijd, dan was het ‘s avonds om tien uur, soms om negen uur, dat verschilde wel, maar dat was dan zo dat je ‘s avonds niet meer de straat op kon tot ‘s ochtends een uur of zes. Dat weet ik niet precies meer. Nou, en dan bleef je bij elkaar slapen. En dus, was het al spoedig de naam van spermatijd in die oorlog. Dat was een.. Dat vond ik wel een mooie nictenuitdrukking: spermatijd.”³⁰

Wie zich verdiept in de geschiedenis van de repressie en vervolging van homoseksualiteit gedurende de periode van de bezetting van Nederland merkt al snel dat deze geschiedenis deel uit maakt van een langere ‘traditie’ van repressie en vervolging van homoseksualiteit in de geïndustrialiseerde samenlevingen.

Toch springt de vroege twintigste eeuw er in bepaalde opzichten bovenuit. Zeker voor wat Nederland betreft. Bleef homoseksualiteit gedurende de negentiende eeuw een *crimen nefandum*, een stomme zonde waarover niet gesproken diende te worden; vanaf de vroege twintigste eeuw schreeuwen de confessionelen het bij wijze van spreken van de daken. De consolidering van de natiestaat, en in het geval van Nederland, van de ‘zedelijke natie,’ gaat gepaard met civilisatieprocessen die in haar kern een seksualiteitsvraagstuk behelzen. Deze processen gingen gepaard met allerhande toezichtstechnieken.

---

³⁰ *Roze driehoek, vergeten symbool* (31.05.1995) in: ‘Dames en Heren,’ Lokale Amsterdamse omroep ‘Salto’

Allereerst werden er de zedelijkheidswetten ingevoerd in 1911, waarvan artikel 248bis onderdeel uitmaakte. Die bieden het juridisch kader voor de invoering van die technieken van monitoring. Ook deze juridische ontwikkeling kun je plaatsen in een internationaal kader. Op het moment dat Nederland haar Wetboek van Strafrecht reviseert, staan ook de wetboeken van strafrecht in Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland, Servië, Zweden, Noorwegen en Japan ter discussie. Alhoewel ik op dit moment niet heb onderzocht of daar veranderingen werden doorgevoerd met betrekking tot homoseksualiteit en zo ja, welke, moet onderzocht worden hoe de invoering van de zedelijkheidswetten en de aparte paragraaf voor criminalisering van homoseksuele handelingen tussen meerder- en minderjarigen zich verhouden tot ontwikkelingen in andere landen.

Daarnaast kent Nederland vanaf de vroege twintigste eeuw een uitgebreid censureringsapparaten. Lokale comités voor de filmkeuring ontstaan vanaf 1913. In 1928 wordt er een centraal orgaan voor de filmkeuring opgericht.

Vanaf 1914 werkt het Rijksbureau ter bestrijding van de handel in pornografie, vrouwen en kinderen³¹ zich door stapels lectuur om vast te stellen of het nu wel of niet om pornografisch materiaal gaat, schrijft rapportjes en houdt contact met soortgelijke organisaties in het buitenland om van elkaar te vernemen wat er op 'de lijst' zou moeten worden geplaatst. In 1930 krijgt dit bureau zelfs de vorm van een officieel regeringsorgaan. Voor de geschiedenis van met name deze laatste instantie verwijs ik naar het lijvige werk van Pieter Koenders die tot in details de dwarsverbanden tussen regering, Tweede Kamer en particuliere toezichtsorganen heeft bestudeerd.

Voorts ontstaan er lokale afdelingen van de zedenpolitie en voeren bijvoorbeeld Den Haag en Middelburg in 1939 algemene politieverordeningen in aangaande regels omtrent het gebruik van openbare toiletten. Urinoirs mochten respectievelijk niet langer dan vijf minuten en voor niets anders dan urineren worden gebruikt.

Tenslotte worden fora als de landelijke dagbladen ook gebruikt om dit seksualiteitsvraagstuk aan de orde te stellen.

Ter illustratie een citaat uit een reeks artikelen over onzedelijkheid uit het *Algemeen Handelsblad* van 1908. In maart 1908 plaatsen twee journalisten zich tegenover wat een 'mondaine' boekhandel wordt genoemd, een boekhandel waar pornografisch materiaal wordt verkocht. De twee mannen voeren een 'sociologisch onderzoek' uit om het lezerspubliek er van te overtuigen dat de etalages van dit soort winkels veel bekijks trekken.

“Wij hebben eens zoo'n inrichting gecontroleerd en kwamen toen - nog wel op een dag waarop het weer allerminst tot stilstaan lokte - het motregende - en op een tijd van den dag, waarop alle menschen liefst zoo gauw mogelijk van hun werk naar huis trachten te komen - tot dit resultaat, dat in het tijdsverloop van een kwartier - zegge vijftien minuten

---

³¹ Zie: Koenders (1996), p. 214

- voor de beide ramen van het tegenover onze observatiepost gelegen winkeltje 2 oude heeren, 8 mannen van middelbaren leeftijd, 18 jongere mannen en opgeschoten jongens, 9 jongens, 4 oude vrouwen, 6 jonge vrouwen en meisjes, te zamen 52 personen, hadden gekeken, zeker 40 percent van de voorbijgangers. Nu is er een verschil tussen kijken en kijken. Er waren er, die even bleven staan en de eerste rijen van de uitstallingen - de fatsoenlijke prentkaarten - bekeken. Er waren er, die na een raam gezien te hebben, al genoeg hadden van het moois. Maar er waren er ook, en dat waren nu juist, helaas, de jongeren, die eerst voor het eerste raam de geheimzinnige boektitels, de prikkelende voorplaatjes en de schuine briefkaarten stonden te begnuiven en dan gretig naar het andere raam liepen om ook daar te genieten. De vrouwen waren allen het haastigst in het bezichtigen van de uitstallingen. Dreef haar misschien de schaamte om voor zoo'n winkel gezien te worden, voort?

(...) 52 menschen in een kwartier, dat is ruim 200 in een uur, dat is - 's avonds zijn de uitstalkisten verlicht - een paar duizend per dag, dat is zevenhonderdduizend per jaar, dat is voor de vijf winkels die binnen een radius van 1 km van Naatje Eendracht te vinden zijn, drie en een half miljoen per jaar! Zoodat als alle Amsterdammers voor die winkels bleven staan - zuigelingen zoowel als oude bestjes - er zes kijkerijen per hoofd zouden zijn. Maar het meerendeel der Amsterdammers staat - hopen wij - nooit bij die winkels stil. Zoodat er moeten zijn die er wekelijks een pretje van maken.”³²

De journalisten vragen zich af waarom tegen deze zedeloosheid niet opgetreden wordt.

Uiteindelijk leggen ze de schuld bij Nederlandse rechters:

“De Hollandsche rechter heeft al te vaak zich een slaaf van de doode wet getoond, zijn groote eerlijkheid en onpersoonlijk wetenschappelijkheid leidden hem er toe de wet soms in de engste beteekenis op te vatten, zoodat geen verklaring van de wet met eenigen schijn van recht mogelijk zou zijn, die den rechter in het ongelijk zou stellen. Terwijl dan juist soms, door die angstvallige wetsuitlegging, de wet niet aan het doel en de verwachting van de wetgevers voldeed. Het is duidelijk dat hier alles afhangt van de opvatting van wat ‘voor de eerbaarheid aanstootelijk’ wordt geacht. Onze Nederlandsche rechter beschouwt die eerbaarheid als zeer weinig kwetsbaar. Een prent b.v. - wij moeten wel een voorbeeld noemen - van een ongekleede vrouw, die een courant leest en den stilstaanden voorbijganger vriendelijk toelacht, acht hij blijkbaar niet aanstootelijk voor de eerbaarheid, evenmin als afbeeldingen van dames die zich met de intiemste toilet-aangelegenheden bezig houden. De praktijk van het Nederlandsche recht is dat slechtss (sic!) ‘wat een huzaar kan doen blozen’ de eerbaarheid aanstoot geeft. En dat nog niet

---

³² Nationaal Archief, Rijksbureau tot bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen en van den handel in ontuchtige uitgaven, (toegang: 2.09.41.20; inventarisnummer 15; map 1)

eens altijd: wij willen geen kwaad van de huzaren spreken. Moge de minister van justitie spoedig in staat zijn door een wettelijken maatregel het wassende euvel van de onzedelijke uitstallingen te bestrijden.”³³

Precies die juridische ontwikkelingen en oproepen tot juridische hervormingen, waarvan ik zojuist een illustratie heb laten zien, kun je benaderen als veranderingen in wereldbeelden ten opzichte van seksualiteit in het algemeen en homoseksualiteit in het bijzonder.

Bekeken vanuit die handelingsmogelijkheden gaat het mij er om de *morele toegang tot de maatschappij* te onderzoeken. Welke regels, in breedst mogelijke opvatting, spelen een rol in het accepteren en afwijzen van gedrag en levensstijlen. Het gaat me er om niet alleen de dominante – met elkaar concurrerende – wereldbeelden te analyseren maar met name het alledaags homoseksueel leven, voor zover dit te onderzoeken valt, met betrekking tot die wereldbeelden te onderzoeken. Daarbij ben ik niet van plan homoseksualiteit zelf te definiëren. Liever volg ik de aanpak van empirische filosofen die geïnteresseerd zijn in de wijzen waarop concepten door tijdgenoten werden gedefinieerd en gezien. Ik wil dus weten hoe homoseksualiteit gezien werd door wetgevers, rechters, opsporingsambtenaren, wetenschappers, medici en uiteraard door mensen met homoseksuele verlangens.

Grofweg kunnen de wereldbeelden met betrekking tot homoseksualiteit worden ingedeeld in twee groepen. De eerste groep benadert homoseksualiteit als aangeleerd gedrag waartegen de jeugd beschermd moet worden. Homoseksueel wordt je volgens die zienswijze door homoseksuele ervaringen. Dit is een universalistische benadering: iedereen kan het worden. Dit beeld wordt bijvoorbeeld door Amsterdamse hoogleraar en ethicus H. J. Groenewegen vertolkt in de vooroorlogse periode. Groenewegen keert zich tegen de theorie van de Duitse seksuoloog Magnus Hirschfeld die stelt dat homoseksualiteit altijd en overal in gelijke mate voorkomt. Groenewegen laat in zijn brochure uit 1928 getiteld *Schijnwetenschap en schijnmoraal in den strijd over het donkere vraagstuk der sexuele ethiek* zien dat homoseksualiteit helemaal niet altijd en overal in gelijke mate voorkomt. Sodom en Gomorra, de uitspattingen op Lesbos en de gang van zaken bij de oude Grieken en Romeinen: deze voorbeelden bewijzen dat het gaat om een ‘echte psychische infectie.’³⁴

“Het is kortweg onzinnig hier nog van een constante, ongevaarlijke variatie der geslachtsneiging te spreken. Sexuele demoralisatie is een der meest besmettelijke geestesziekten.”³⁵

---

³³ *ibid.*

³⁴ Dr H. Y. Groenewegen, (1928) *Schijnwetenschap en schijnmoraal in den strijd over het donkere vraagstuk der sexuele ethiek. Naar aanleiding van Commutators verdediging der homosexualiteit* (Leiden), p. 18

³⁵ Groenewegen, (1928), p. 18

De tweede groep benadert homoseksualiteit als aangeboren en benadert homoseksualiteit zodoende als een minderheidsaangelegenheid. Deze tak is in twee subgroepen onder te verdelen. Eén tak vindt dat hoewel homoseksualiteit aangeboren is en daardoor buiten het juridische discours valt (wat je niet expres doet, kun je niet bestraffen), homoseksuele neigingen te allen tijde onderdrukt dienen te worden.

Dr H.F. de Vries is een representant van de eerste tak. Vanuit zijn praktijk als zenuwarts te Venray participeert hij in 1939 in het Rooms-Katholieke Artsencongres met een lezing over 'de genese van homoseksualiteit.' Hij maakt een strikt onderscheid tussen pseudo-homoseksualiteit en echte homoseksualiteit. Pseudo-homoseksualiteit komt voort uit wellust, nieuwsgierigheid, zucht naar een ongewoon avontuur, onverschilligheid, geen 'nee' durven zeggen en medelijden. De pseudo-homoseksuelen kun je volgens De Vries opdelen in vier groepen. Diegenen die homoseksuele handelingen plegen uit macht der gewoonte. Een tweede groep doet het vanwege geld. Een derde groep doet het vanwege de afwezigheid van vrouwen, op schepen, kostscholen en andere homosociale omgevingen. De laatste groep begint er aan vanwege oververzadiging met vrouwen.³⁶ De pseudo-homoseksuelen weten maar al te goed dat hun daden weezinwekkend zijn. Maar er is ook nog een andere groep. Die van de echte homoseksuelen. Deze groep is te verdelen in 'androphiliën' – aangetrokken tot volwassenen; 'ephebophiliën' – aangetrokken tot jongeren tussen de 14 en 21 jaar; 'paedophiliën' – aangetrokken tot kinderen; en tenslotte 'gerontophiliën' – aangetrokken tot grijsaards.³⁷ Over de echte homoseksuelen stelt De Vries:

“Zij hebben een deel van de menscheid op een bijzondere wijze lief. Dat dit deel niet voor hen bestemd is, is niet hun schuld. Ze zijn uiterlijk man, maar reageren op sexueel prikkels alsof ze vrouw waren. Dat hebben ze zelf niet zo gewild. Nooit is er een moment in hun leven geweest, waarin ze bewust en gewild de abnormale instelling voor de normale hebben verkozen. Er is nauwelijks een categorie mensen, die het op sexueel gebied zo zwaar heeft. (...) Van hen wordt onthouding gevraagd, en dat levenslang. Het is moeilijk anderen aan te wijzen die er ook zoo voor staan. (...) Het dichtst erbij komt nog de gehuwde wiens vrouw levenslang in een krankzinnigengesticht is geplaatst. Maar hier blijft nog het vooruitzicht, dat mogelijk nog ooit zoo iemand in een zwak oogenblik overspel plegen, dan schaadt dit meestal niet ernstig zijn reputatie, nog minder komt hij met den strafrechter in aanraking.”³⁸

De tweede tak strijdt voor gelijkberechtiging. Mr Benno Stokvis is hiervan een representant. Alhoewel hij niet met zekerheid wil stellen dat homoseksualiteit niet aangeleerd kan worden, weet hij wel dat het om uitzonderingsgevallen zou gaan. Hij meent dat juridische gelijkberechtiging

³⁶ Dr H. F. de Vries (1941) 'Genese der homosexualiteit', in: J. A. J. Barnhoorn, Prof. M. Dr. J. B. Kors and et. al. (eds.), *Het vraagstuk der homosexualiteit. Beschouwingen samengevoegd vanwege de RK Artsenvereniging naar aanleiding van het congres 1939 te Nijmegen* (Roermond-Maaseik), pp. 46-50

³⁷ De Vries (1941), pp. 50-52

³⁸ De Vries (1941), pp. 53-54

tussen heteroseksuelen en homoseksuelen noodzakelijk is. Artikel 248bis kan uit het Wetboek van Strafrecht worden geschrapt als artikel 247, dat ontucht tussen heteroseksuele meerderjarigen en minderjaren strafbaar stelt, wordt opgeschroefd van 16 jaar naar 18 jaar. Dan kan de strafbaarstelling gelijkelijk voor beide groepen opgaan. 18 jaar is volgens Stokvis de meest geschikte grens:

“alsdan bestaat geslachtsrijpheid, voldoende ‘oordeel des ondersheids,’ voldoende capaciteit tot vrije wilsbepaling.”³⁹

Stokvis vindt het verschrikkelijk dat homoseksuelen “als een melaatsche ontweken” in het leven staan.⁴⁰

“In werkelijkheid vormen de homoseksuelen voor ons een afgesloten onbekende wereld. – En mogen wij ons het realiseren: zij staan verder van ons wezen dan onze hond, dan ons paard, waarmede op sommige oogenblikken zich ons ik verbindt in wederzijdsch begrijpend aanvoelen, in wederzijdsche genegenheid.”⁴¹

Om u een idee te geven van de haalbaarheid van zo'n onderzoek, zet ik graag uiteen hoe ik van plan ben die spanning tussen repressie en handelingsruimte te bestuderen en hoe ik van plan ben te komen tot uitspraken over het alledaagse homoseksuele leven in Nederland in de periode 1911-1970. Ik onderzoek deze onderwerpen op drie niveaus. Op het macro-niveau gaat het om de vraag welke beelden over homoseksualiteit worden geformuleerd in documenten van overheidsbeleid, in professionele publicaties over homoseksualiteit net als in documentatie van homoseksuele zelf-organisaties en hoe die in relatie staan tot de voorgestelde ruimte voor handelingsmogelijkheden.

Op het meso-niveau staat de vraag centraal hoe lokaal repressiebeleid wordt vormgegeven en hoe deze de handelingsruimte beïnvloed. In het kader van het in- en beperken van het onderzoek kies ik voor drie arrondissementen: Amsterdam, Den Haag en Groningen. Tevens wil ik twee arrondissementen met middelgrote steden onderzoeken. Op dit moment is onduidelijk welke dit zullen worden. Wellicht de gebieden rondom Dordrecht en Zutphen. Dat repressie-beleid wil ik traceren door de dag- en nachtrapporten van de zedenpolitie te bestuderen. Voor wat betreft handelingsmogelijkheden wil ik onderzoeken in hoeverre homoseksuele zelforganisaties in deze plaatsen tot het organiseren van bijeenkomsten komen gedurende de drie onderzoeksperiodes.

Tot slot wil ik op het micro-niveau de vervolging bestuderen aan de hand van individuele strafdossiers in de archieven van rechtbanken in Den Haag, Amsterdam en Groningen en

---

³⁹ Mr Dr. Benno J. Stokvis, (1939) *De homoseksuelen* (Lochem), p. 18

⁴⁰ Stokvis, (1939), p. 14

⁴¹ Stokvis, (1939), p. 21

wederom in twee nader te bepalen middelgrote steden. Dit zal het grootste gedeelte van het buffelwerk in archieven gaan inhouden, verwacht ik. Mogelijkheden voor handelen zoek ik in homoseksuele tijdschriften en egodocumenten. Ik wil met name aandacht besteden aan ingezonden brieven, contactadvertenties en zo mogelijk correspondentie tussen homoseksuelen. Hiertoe lenen zich bijvoorbeeld het archief van het COC, waar homoseksuele tijdschriften als Levensrecht, Vriendschap en de Schakel in te vinden zijn, voorts ga ik op zoek naar correspondentie. Een andere bron die ik wil raadplegen zijn de zogenaamde 'psychologische' rapporten die medewerkers van het RIOD, dat tegenwoordig NIOD heet, hebben opgesteld over de mensen die hun dagboeken inleverden na de bezetting.

In deze fase van mijn onderzoek kan ik dus vooral onderzoeksvragen en weinig resultaten bieden. Mijn voordracht loopt hiermee ten einde. Ik heb u laten zien dat het beeld over de 'stille jaren vijftig' wellicht wel opgaat voor de groep homoseksuelen. Ik heb u inzicht willen geven in de geschiedschrijving die al is gepleegd op het gebied van homoseksuelen en de Nederlandse bezettingstijd. Tenslotte heb ik laten zien hoe ik mijn eigen onderzoek voor me zie. Nu is het woord aan u. Wellicht heeft u nog opmerkingen of vragen naar aanleiding van mijn voordacht. Daarna wil ik u uitdagen om te reageren op de volgende stelling:

De stelling:

Overwegende dat,

homoseksuele belangenverenigingen hebben gestreden voor de erkenning van homoseksuele vervolgingsslachtoffers;

constaterende dat,

homoseksuele vervolgingsslachtoffers jaarlijks bij een apart monument worden herdacht;

concludeer ik dat,

homoseksuele belangenverenigingen niet zijn geslaagd in hun streven naar erkenning aangezien de herdenking van homoseksuele slachtoffers nog altijd geen deel uitmaakt van het algemeen historisch besef.

Literatuur

- Blom, Hans (2004) De oorlog na de oorlog. Voordracht bij de herdenking zestig jaar Stichting 1940-1945 (http://www.niod.nl/actueel/actueel_detail.asp?ID=112)
- Commissie Rechtsherstel Homoseksuelen Tweede Wereldoorlog (2002) *Advies van december 2002 uitgebracht aan de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport*
- De Telegraaf (1985) Ruzie over homokampdoden
- De Volkskrant (1994) Homo's uitgejouwd bij herdenking in Israël
- Dick van Galen Last (16-04-2004) *The Second World War Revisited. New perspectives on the eve of the 21st century? Literature 1995-2001* (http://www.ihtp.cnrs.fr/cih2gm/van_galen_last_2001.html)
- Koenders, Pieter (1996) *Tussen christelijk réveil en seksuele revolutie bestrijding van zedeloosheid in Nederland, met nadruk op de repressie van homoseksualiteit* (IISG, Amsterdam)
- Schuyf, Judith (1995) *Een stilzwijgende samenzwering lesbische vrouwen in Nederland, 1920-1970* (IISG, Amsterdam)
- Schuyf, Judith (2003) *Levenslang Tiemon Hofman, vervolgd homoseksueel en avonturier* (Schorer Boeken, Amsterdam)

Archiefmateriaal

- Groenewegen, Dr H. Y. (1928) *Schijnwetenschap en schijnmoraal in den strijd over het donkere vraagstuk der sexueele ethiek. Naar aanleiding van Commutators verdediging der homosexualiteit* (S.C. van Doesburgh, Leiden) (IISG, toegang: IISG 282/49)
- Rijksbureau tot bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen en van den handel in ontuchtige uitgaven, (Nationaal Archief, toegang: 2.09.41.20; inventarisnummer 15; map 1)
- Polygoon Hollands Nieuws (1970) Herdenking slachtoffers Tweede Wereldoorlog in Amsterdam en Westerbork (Instituut voor Beeld en Geluid, toegang: BG DOCID 19041)
- Roze driehoek, vergeten symbool* (31.05.1995) in: 'Dames en Heren,' Lokale Amsterdamse omroep 'Salto' (IHLIA, toegang: HDKLAA 345)
- Stokvis, Mr Dr. Benno J. (1939) *De homoseksueelen* (N.V. Uitgeversmaatschappij 'De Tijdstroom', Lochem) (UVA, toegang: UBM XA 3545: 1)
- Vries, Dr H. F. de (1941) 'Genese der homosexualiteit', in: Barnhoorn, J. A. J, Prof. Mag. Dr. J. B Kors, et. al. (eds.), *Het vraagstuk der homosexualiteit. Beschouwingen samengevoegd vanwege de RK Artsenvereniging naar aanleiding van het congres 1939 te Nijmegen* (Roermond -Maaseik) pp. 44-67. (UVA, toegang: UBM: 1396 J 17)